

Far som familiepolitikens trojanske hest. Fedrekvoten som maktteknologi

Elin Birgitte Johansen

Stipendiat NOSEB/ISS, SVT-fakultetet, NTNU.

Elin.Birgitte.Johansen@svt.ntnu.no

Abstract

The article examines the Norwegian paternity leave in a governmental perspective, hence analysing the Norwegian paternity leave from a new angle. It presents and discusses Norwegian paternity leave as a state power technology implemented in order to change social practices in families and workplaces. The perspective implies that the focus of the article is neither on the organization of the scheme nor on its use, but targets the attitude-related and moral side of government represented by paternity leave in the form of 'conduct of conduct' (Foucault 1991). This is a theoretical concept that describes the indirect forms of state government targeted at population attitudes, knowledge and moral understandings. It is operationalized in this analysis using the concept of government agents. A government agent is individuals / population groups that indirectly are used as agents to change attitudes and practices in social fields such as family or work life. Through an analysis of family policy texts concerning paternity leave (introduced in 1993), the article shows that fathers are positioned in policy texts as government agents; the responsibility and task of promoting gender equality both in family and work life are assigned to them. In this sense they are positioned as the Trojan horse of Norwegian family policy. This interpretation is discussed first in light of modern forms of governing by individualization of responsibility and thereafter in relation to the current debate about gender equality and child-oriented fathering.

Keywords: The Norwegian paternity leave, gender equality, governmentality, work life, family

Introduksjon

I grenseflatene stat – familie – arbeidsliv finner vi mange av samfunnets likestillingsmessige problemstillinger. Å oppnå likestilling har lenge vært et overordnet og samfunnsmessig mål for den norske staten, i stor grad operasjonalisert gjennom familiepolitikken. Det er i familiepolitikken stat, familie og arbeidsliv som felt møtes. Denne artikkelen skal belyse hvilke strategier staten gjennom familiepolitikken har utviklet for å påvirke omsorgsorganisering og likestilling i dette skjæringsfeltet.

Det finnes bred forskning i Norge på statens virkemåte vis à vis familien og arbeidslivet i et likestillingsperspektiv. Fokuset har i stor grad ligget på organisering av de familiepolitiske rettighetene og (manglende) ordningene som tilbys fra statlig side, på foreldres bruk av ordningene, gjerne diskutert opp mot deres konsekvenser for likestilling mellom kvinner og menn i familie og arbeidsliv. Dette reflekteres i den omfattende norske forskningen på for eldrepermisjoner og kontantstøtte. Eksempler kan være diskusjonen om familiepolitikkenes fokus på valgfrihet (Brandth et al. 2005b) eller kontantstøttens forutsette og uforutsette likestillingskonsekvenser i familie og arbeidsliv (Bungum et al. 2001, Bungum & Kvande 2002, Ellingsæter, 2003). Denne artikkelen bygger videre på et ønske om å forstå hvordan staten gjennom familiepolitikken kan påvirke prosesser i familie og arbeidsliv. Dette gjøres ved å utforske den norske fedrekvoten gjennom et supplerende perspektiv, nærmere bestemt et regjeringsspektiv¹ basert på Foucaults begrep *governmentality*.

Regeringsperspektivet anerkjenner den direkte styringen lover og regler innebærer, men argumenterer for et bredere perspektiv på styring og maktutøvelse. Dette innebærer en tilnærming til den statlige styringens teknikker gjennom det Foucault beskrev som "conduct of conduct" (Foucault 1991), som på norsk kan oversettes med styring av styring (Neumann 2002: 32).² Styring av styring handler om hvordan staten indirekte styrer befolkningen og deres handlinger ved å legge til rette for at individer kan foreta de riktige valgene. Dette skjer ved å søke å påvirke individuelle og felles holdninger og forståelser basert på kunnskap, moral og ansvar samt ved å definere problemer, mål, normer og idealer. Indirekte styring som styringsform utvikles fordi både familien og arbeidslivet er samfunnsfelt hvor direkte statlig diktat strider mot liberale prinsipper i moderne samfunn.

Fedrekvoten er spesielt relevant som utgangspunkt for en slik analyse. Fedrekvoten er en øremerket ordning som reserverer et visst antall uker av den

betalte foreldrepermisjonen til far. I 1993, da ordningen ble innført, var dette fire uker, men ordningen har gradvis blitt utvidet og utgjør nå 10 uker. Fedrekvoten virker etter prinsippet "use it or lose it" og representerer en "kjærlig tvang" overfor far (Brandth & Øverli 1998). De fleste fedre som kan, bruker ordningen. Den begrensede valgfriheten i ordningen, i kombinasjon med at den blir definert som en arbeidstakerrettighet har blitt fremhevet som kilden til dens suksess (Brandth & Kvande 2005). Det var og er et uttalt mål at fedrekvoten skal bidra til økt likestilling gjennom dens kvotering som sluser far hjem til barneomsorg og mor tidligere tilbake til betalt arbeid. Den har i stor grad vært diskutert opp mot likestilling i familie og arbeidsliv ut fra et rettighets- eller for eldre praksisperspektiv (Brandth & Kvande 2002, 2003). Samtidig har også dens rolle i utviklingen av det nye, barneorienterte farskapsidealet blitt diskutert (Annfelt 2008, Aarseth 2008, Brandth & Kvande 2003). Det nye farskapet kritiseres for å innebære at mor fremdeles tildeles hovedansvaret for omsorgen, mens far i større grad kan velge å ta ansvar (Bekkengen 2002, Haavind 2006). Fedrekvotens effekt på likestillingen er omdiskutert, og ansvar er et nøkkelbegrep for å forstå problematikken.

I denne artikkelen vil fokuset ligge på en videre utforskning av den indirekte styringen fedrekvoten representerer, først gjennom en analyse av fedrekvoten som en makteknologi for å reformere fedre som retter skytset mot deres (manglende) holdninger, moral og ansvar og til dels kunnskap. Videre utforskes hvordan disse "reformerte subjektene" posisjoneres og ansvarliggjøres som regjeringsagenter i familien og arbeidslivet. Dette gjøres gjennom en analyse av relevante familiepolitiske tekster, med et spesielt fokus på tekster hvor problemdefinisjoner og fedrekvotens mål er særlig presist uttalt, dvs. tekster som ble utgitt i forbindelse med innføringen av fedrekvoten i 1993. Avslutningsvis diskuteres analysens funn i lys av den ansvarliggjøringen en slik strategi representerer og i lys av det kjønnete foreldreskapet.

Regjering, styring og familiepolitikk

Utgangspunktet for regjeringsspektivet er Foucaults tanker om statlig styring i liberale samfunn (Foucault 2002). Foucault viser til hvordan eneveldet gradvis ble erstattet av den liberale staten. I eneveldet var både familien og produksjonslivet betraktet som del av kongens hushold. I utviklingen mot den liberale staten etableres familien og økonomien seg som

felt utenfor staten, hvor direkte statlig inngripen og diktat ble forstått som i strid med liberale idealer (ibid). Neumann (2002) presiserer hvordan liberale tenkere i perioden argumenterte for mindre statlig inngripen og mer frihet, spesielt i økonomien og markedet. Rose (1996) beskriver på sin side hvordan en velferdsstat etter hvert vokste fram med en særegen rasjonalitet. Velferdsstaten skulle bøte på den sosiale elendigheten som utstrakt økonomisk frihet produserte. Dette innebar sterkere statlig intervensjon i både økonomien og familien for å sikre fellesskapets beste. Man bygget likevel videre på en liberal forståelse av familien og økonomien. Disse feltene skulle styres indirekte. Hammer (2008) argumenterer likevel for at styringen etter andre verdenskrig i Norge utviklet seg mot mer direkte statlig inngripen og administrativ regulering. Den norske familiepolitikken må forstås innenfor en slik velferdsstatlig rasjonalitet og i spennet mellom direkte og indirekte styring. Det er i familiepolitikken at reproduksjons- og produksjonslivet behandles i relasjon til hverandre og tematiseres i forhold til likestilling. Både økonomien og familien reguleres av lover og regler, samtidig som et fokus på den indirekte styringen av disse to feltene gir et mer helhetlig bilde. Det er fortsatt motstand mot direkte diktat fra staten både i det økonomiske livet og i familielivet.

I familiepolitikken representeres produksjonslivet gjennom arbeidslivet. Når det kommer til arbeidslivet i familiepolitikken, har Ellingsæter og Solheim (2002) problematisert velferdsstatens likestillingsprosjekt. Arbeidslivet og arbeidsorganisasjoner er tilsynelatende barneomsorgspolitikkenes blinde flekk. Forfatterne argumenterer videre for at ansvaret for reproduksjonen i Norge har blitt lagt til alliansen familien – velferdsstaten. Et motargument er at arbeidslivet i Norge er underlagt lovreguleringer som støtter reproduksjonen gjennom foreldrepermisjoner og lovfestet rett til fravær med syke barn. Regningen sendes likevel i stor grad til staten og familien. Det er også grunn til å spørre i hvilken grad de kjønnete prosessene i arbeidslivet, som f.eks. karrieremuligheter, påvirkes av permisjonsordningene. Kvinners relativt høye uttak av foreldrepermisjonstid sammenlignet med menn kan svekke deres posisjon i arbeidslivet fordi de kan forstås som annenrangs arbeidskraft (Ellingsæter & Solheim 2002). Arbeidslivet med sine arbeidsorganisasjoner blir dermed i stor grad fritatt fra ansvar når det kommer til reproduksjon. Arbeidslivet som ikke-ansvarlig kan tolkes i lys av Ackers (2006) begrep "corporate non responsibility for reproduction" som viser til produksjonssfærens ikke-ansvar for den samfunnsmessige reproduksjon. Med utgangspunkt i Ellingsæter og Solheim (2002) ser det ut til at arbeidslivets ikke-ansvar i skjæringsfeltet

omsorg-likestilling er nedfelt i de familiepoltiske ordningene. Slik reflekteres liberale ideer om økonomi; ideer som problematiserer direkte statlig diktat i arbeidslivet.

Statens innflytelse er tydelig når det kommer til familien i familiepolitikken. Cheal (1991) understreker at nettopp utviklingen av velferdsstaten har bidratt til at skillet mellom offentlig og privat i forhold til stat – familierelasjonen har endret seg. Det ligger i familiepolitikkens prosjekt å gjøre familien til objekt for styring. Familien, spesielt familienes mødre og fedre, har vært og er fortsatt gjenstand for direkte reguleringer gjennom lovverk og overføringer slik permisjonslovverket viser. Likevel er ikke statens innblanding entydig direkte, men må forstås som mer eller mindre direkte. På 2000-tallet kan nok den dominerende valgfrihetsdiskursen i familiepolitikken (Brandth et al. 2005a) forstås innenfor disse rammene. På den ene siden finner vi et utviklet permisjonssystem og rettigheter. På den andre siden representerer valgfriheten en tilbaketrekning fra statlig side og en ansvarliggjøring av foreldre. I sin tur åpner dette for å fokusere sterkere på de indirekte aspektene ved styring som rettes mot det sosiale rommet valg tas i. En vekt på indirekte styring, eksemplifisert med valgfrihetsdiskursen, lar seg også forklare ut fra at familien betraktes som en institusjon i samfunnet hvor direkte statlig diktat oppleves som vanskelig eller uheldig sett i et liberalt perspektiv.

Styringens utfordring og strategi

Styringens utfordring ligger i å oppnå innflytelse både i familien og i arbeidslivet for å sikre en gitt forståelse av det felles beste, eller statens beste vikemåte til nytte for fellesskapet (Foucault 1988a, Nicolas Rose 1996). Dette til tross for at direkte diktat er vanskelig. Et svar på denne utfordringen, er regjering gjennom indirekte styring, dvs. styring som rettes mot subjektets sjel eller mentalitet (jf. Gordon 1991). Det er ikke en intervensjon gjennom lovverk og ordningene som sådan som er i fokus. Styringen rettes mot å forme den enkeltes følelse av rett og galt, mot holdninger og mot den enkeltes følelse av ansvar, men også den kunnskapen den enkelte innehar. Å søke å påvirke mentaliteter, holdninger, ansvarsfølelse og kunnskapsgrunnlag er et kjernepunkt i styring av styring. Rose og Miller oppsummerer denne typen styring slik:

Government is the historically constituted matrix within which are articulated all those dreams, schemes, strategies and manoeuvres of authorities that seek to shape

the beliefs and conduct of others in desired directions by acting upon their will, their circumstances or their environment. (Rose & Miller 1992:175)

Styring dreier seg ikke om å legge begrensinger på borgeren, men om å legge til rette for utvikling av borgere som kan håndtere en regulert frihet (Rose & Miller 1992). Staten styrer indirekte ved å tilrettelegge for utvikling av medborgere med gitte sett av holdninger, moral, kunnskaper og mentaliteter. Et sentralt styringsmål blir å tilrettelegge for at den enkelte lettere kan gjøre det (på forhånd definerte) riktige valget. Fedrekvoten har bidratt sterkt til konstruksjonen av det nye, tilstedeværende farsidealet (Aarseth 2008 Brandth & Kvande 2003), altså moralsk riktige farspraksiser i Norge. Dette viser fedrekvoten som en styring av styring som har bidratt til å definere moralsk riktige farspraksiser.

Fedre, regjeringsagenter og trojanske hester

Individuelt ansvar i forhold til fellesskapets beste gis av Foucault en spesiell betydning i styringen (Foucault 1988a). Rose (1999:264) oppsummerer: *The well-being of all, [...], has increasingly come to be seen as a consequence of the responsible self government of each.* For å få til forandring mot det bedre må individet selv erkjenne sine svakheter, gjøres ansvarlig og settes i stand til å forbedre og reformere seg, forhold Foucault behandler i teksten "Technologies of the self" (Foucault 1988b). Det viktige her er imidlertid fokuset på endring og reformasjon av individet blant annet ved å peke på dets feil, på problemet. For å få til endring kan staten ta i bruk maktteknologier. Med maktteknologi følger jeg Foucaults egen definisjon (Foucault 1988b: 18): *Technologies of power determine the conduct of individuals and submit them to certain ends of domination, an objectivising of the subject.* Dean (1999: 212) påpeker at maktteknologier er viktige i den indirekte styringen. Maktteknologier er instrumenter som staten kan ta i bruk for å styre befolkningens handlinger mot et overordnet mål. Maktteknologier gjør dette ved å rette seg mot subjektet, dets holdinger, moralfølelse, ansvarsfølelse, mentalitet og kunnskapsgrunnlag.

Individet spiller en stor rolle i styringen gjennom reformasjon/forbedring av seg selv. Det er derfor interessant at en slik styringsstrategi kan brukes til å reformere større sosiale enheter ved å gjøre enkelte grupper til regjeringsagenter. Begrepet regjeringsagenter henter jeg fra Døvingens artikkel om barn

som regjeringsagenter i familien (Døving 2003). Her analyseres og posisjoneres barn som regjeringsagenter i familien i forhold til familiens miljøpraksiser . Ved at barn innrulleres i (statlig initierte/finansierte) ordninger som bla. miljøklubben Blekkulf, får de tilgang til kunnskap om riktige miljø-praksiser . Denne kunnskapen tar de med seg hjem som det jeg kaller ”reformerte subjekter”. Barna settes i stand til og oppfordres til å ta ansvar for foreldres uheldige miljøpraksiser og holdninger hjemme. Barna skal virke ved å påpeke og rette på disse feilene hjemme. På denne måten fungerer barn som regjeringsagenter og kan bidra til endring i familien når det kommer til miljøpraksiser og holdninger. Å gjøre barn til regjeringsagenter blir en virkningsfull indirekte maktteknologi, brukt for å påvirke praksiser indirekte. Det interessante her er imidlertid å tilnærme seg fedrekvoten og fedre ved hjelp av dette begrepsapparatet. Det vil kunne bidra til en utvidet forståelse av fedrekvoten som maktteknologi. Det blir relevant å spørre om fedre posisjoneres som velferdsstatens regjeringsagenter gjennom fedrekvoten. Blir de familiepolitikken trojanske hest?

Policytekster og analytisk tilnærming

Policy kan forstås på ulike måter . I en instrumentalistisk tilnærming forstås policy som de handlingsalternativene, strategiene eller prinsippene som velges av aktører for å håndtere gitte situasjoner eller problematikker (Shore & Wright 1997b). Aktørene kan være styresmaktene, politiske partier eller arbeidsorganisasjoner. Policy, i dette perspektivet, spiller en viktig rolle i politiske beslutningsprosesser og i hvordan lover og regler lages, med andre ord i direkte statlige styringsprosesser og administrasjon. Et regjeringsspektiv åpner for å sette policy og ikke minst de tekstene som uttrykker policy i en noe annen ramme, men like fullt i en sentral posisjon i forhold til statlig styring. Den overordnede inngangen til policy i dette perspektivet blir et fokus på muligheten policy har til å påvirke befolkningen gjennom å tilby definisjoner på moralsk riktige og gode handlinger, idealer, ”normaler” og ansvar og på denne måten motivere til visse handlinger. Det dreier seg med andre ord om en indirekte styring som rettes mot individenes indre og mulighet til å konstituere seg som anstendig subjekt og handle deretter. I dette perspektivet blir policy en viktig politisk maktteknologi tilgjengelig for indirekte statlig styring (Shore & Wright 1997a). Shore og Wright peker videre på at policy virker som maktteknologi ved at den definerer og kategoriserer subjektene den er rettet mot, og kan dermed bidra til å konstituere de samme individene og

relasjonene. Policy i dette perspektivet er en maktteknologi rettet mot å påvirke den enkeltes holdninger og moral, slik at den enkelte skal kunne handle i tråd med det rette og riktige (Dean 1999). Her er det viktig å huske at dette er uforutsigbare prosesser som også innehar potensial for motstand og andre utfall, noe jeg vil vende tilbake til avslutningsvis i artikkelen. Det er likefullt en slik tilnærming til policy analysene her bygger på.

En viktig kilde til å studere policy er i tekster hvor policy uttrykkes (Shore & Wright 1997a). Familiepolitiske tekster om fedrekvoten gir mulighet til å utforske policy som maktteknologi. De kan analyseres for å belyse om fedre i disse tekstene posisjoneres som regjeringsagenter. Den foreliggende tekstanalysen er en innholdsanalyse i den forstand at analysen har vært fokusert på å isolere og for tolke tema og gjennomgående motiv i en tekst (Denzin & Lincoln 1994: 358), nærmere bestemt forståelser av fedre i familiepolitiske tekster. Analysen er likevel i stor grad inspirert av diskursanalytiske tilnærminger til tekstanalyser. Søndegård (2001) peker på at en diskursiv tilnærming til analyse vektlegger et fokus på betydningstilskrivelser og fortolkninger som er aktive i teksten, f.eks. hvordan noe eller noen tales fram som selvfølgelig. Et slikt fokus på det selvfølgelige, det uuttalte og implisitte har vært et mål å avdekke i analysen av disse tekstene om fedrekvoten. Et analytisk spørsmål jeg har stilt tekstene har f.eks. vært "hvis dette sies om menn, eksempelvis hva som er problemet med fedre, hva sies da implisitt om menn, om deres mangler?" Målet med analysen har vært å utforske hvilken posisjon fedre gis i tekstene vis à vis familien og arbeidslivet. En måte å gripe dette an analytisk har vært å la seg inspirere av det diskursanalytiske begrepet subjektposisjon. Edley (2001: 210) definerer subjektposisjoner som *identities made relevant by particular ways of talking*. Jeg tolker begrepet slik at tekster (re) produserer visse måter å forstå og konstituere individer på (f.eks. menn), de posisjoneres innenfor visse fortolkningsrammer som i stor grad forblir uuttalte og innforståtte, slik at man i analyser må spørre hvilken versjon av fedre kommer til syne i teksten. I forhold til den foreliggende analysen har dette inspirert meg til å spørre tekstene om hvordan menn posisjoneres i forhold til familien og arbeidslivet. Hvilken subjektstatus eller rolle gis fedre?

Analysen er gjort ved at et stort antall (57) familiepolitiske tekster fra 1980-tallet til sent 2000-tall ble lest hvoretter de som ble ansett som mest relevante, ble plukket ut og analyser nærmere. Det viste seg at tekstene som i tid befant seg før og rett etter innføringen av fedrekvoten, var mest relevante. Disse var: "Barnehager mot år 2000" (St.mld.nr 8, 1987–1988); "Likestillingspolitikk for

1990-åra" (St.mld.nr 70, 1991–92); Innst.S.nr.148 (1992–93); "Tid for barna" (NOU 1993:12) og "Pappa kom hjem" (NOU 1995:27). Tekstene er valgt ut og utgjør analysens kjernemateriale fordi de reflekterer og tilkjennegir lanseringen av fedrekvoten som ordning. Problemene fedrekvoten skulle bøte på blir definert i disse tekstene. Det samme gjelder hvordan fedrekvoten som tiltak er tenkt som løsning på problemene, for eksempel gjennom ansvarliggjøring av fedre. "Tid for barna" (NOU 1993:12) skiller seg noe ut for di den behandler tidskontoordningen. Den er likevel tatt med fordi den kom ut i den samme perioden, den viderefører en problematisering av normalarbeidskontrakten og arbeidsliv ets kulturer som finnes i de andre tekstene. Teksten uttrykker tydelig en bekymring for at de familiepolitiske ordningene skal kunne komme i veien for arbeidslivets virkemåte. Den reflekterer dermed mer eksplisitt enn de andre tekstene en forståelse av arbeidslivet som er vanskelig å styre direkte. Fedrekvoten har i ettertid vært gjenstand for endring og utvidelse.³ Mange av de senere tekstene som dreier seg om utvidelser av fedrekvoten eller fedres individuelle opptjeningsrettigheter er preget av gjentakelser av problemdefinisjoner og mål fra tidligere tekster. Disse tekstene har derfor ikke blitt brukt i samme grad i analysen.

Far som problemkompleks

Problematiseringen av fedre skjer allerede i de tidlige tekstene, dvs. tekstene fra 1980-tallet, men forsterkes og spisses til innføringen av fedrekvoten i 1993. I de tidlige tekstene representeres dette ved antakelsen om at en utvidelse av den generelle foreldrepermisjonen vil føre til at flere fedre benytter seg av den allerede eksisterende retten til å dele permisjonen (se f. eks Ot.prp.nr.7 (1986–87): 2). Underforstått er fedrenes manglede uttak av permisjonen et problem, men dette blir ikke videre utdypet i denne teksten. Problematiseringen av fedre blir etter hvert mer spisset og definerer t innenfor en likestillingsdiskurs. Forståelsen er at fedre er til hinder for likestillingsprosesser i samfunnet for di de ikke yter nok omsorg, men er for fokusert på sin karriere. At kvinner gjør brorparten av omsorgsarbeidet blir av den grunn forstått som et viktig hinder for likestillingen i samfunnet, blant annet fordi dette gjør at de stiller sv akere i konkurransen på arbeidsmarkedet. Dette ble ettertrykkelig uttrykt i likestillingsmeldingen:

Mødre bruker fortsatt dobbelt så mye tid som fedre til familiearbeid, selv om fedre har økt innsatsen noe i løpet av de siste 20 år. Det er liten tvil om at dette virker

inn på kvinners stilling i arbeidslivet. Menn kan i større grad konsentrere seg om sitt yrke. Menns manglende deltakelse i husarbeid og omsorg for barn og eldre må komme sterkere på dagsorden. Det er en av de største hindringer for likestilling. (St.mld.nr 70, (1991–92): 25)

Tidligere hadde likestillingsspørsmålet blitt knyttet opp mot samfunnsøkonomiske forståelser. De hindre som kvinner møter mot full deltakelse i arbeidslivet ble relatert til velferdssamfunnets behov for arbeidskraft og verdiskaping, slik det kommer fram i barnehagemeldinga på slutten av 1980-tallet:

Det vil ikke være mulig å opprettholde dagens produksjon og tjenesteyting, og samtidig sikre videre samfunnsmessig vekst og utvikling, med mindre alle som kan, tar del i utdanning og yrkesliv. Vi må regne med at samfunnet har gjort seg avhengig av at begge foreldrene i småbarnsfamiliene er yrkesaktive. (St.mld.nr 8, (1987–1988): 9)

Sitatet viser at det ikke utelukkende er et likestillingsmessig problem at menn ikke tar sin del av omsorgen. At kvinner forhindres i full yrkesdeltakelse er også et samfunnsproblem som kan knyttes til lavere verdiskaping og statens skatteinntekter. I likestillingsmeldinga, (St.mld.nr 70, 1991–92), snakkes det om et utstøtingsproblem i arbeidslivet overfor kvinner med omsorgsansvar fordi kvinner som yter omsorg, ikke representerer attraktiv arbeidskraft. I den samme teksten slås det fast at det vil være samfunnsøkonomisk ulønnsomt å ikke benytte seg av den ressursen utdannede kvinner representerer. Manglende likestilling i arbeidslivet, vist gjennom utstøtingsproblematikken, har en samfunnsøkonomisk side.

Et siste problem som knyttes til fedrene, er en forståelse av at barna med den rådende arbeidsdelingen blir fratatt tid sammen med sine fedre. Det er i St.mld.nr 70 (1991–92) et fokus på barna og en forståelse av at barna har behov for å være sammen med begge foreldrene og voksne av begge kjønn. Det er problematisk at barn for det meste i oppveksten møter kvinner: *Barn har derfor ofte få mannlige forbilder i oppveksten. Det finnes godt forskningsmessig belegg for å hevde at dette ikke er bra for barnas utvikling, spesielt ikke for guttene* (s. 30). Det er uklart hva som konkret menes med barnas utvikling, men sitatet kan tolkes innenfor en utviklingspsykologisk kunnskapsdiskurs, eller en tilknytningsteoretisk diskurs hvor menn som rollemodeller for unge gutter vektlegges. Ved å framheve at menns fravær i barndommen kan være skadelig for barn, legges vektige argument på bordet. Det er interessant å merke seg at

dette argumentet, som baserer seg på en psykologisk kunnskapsdiskurs, avviker noe fra et argument hvor barns samvær med far er basert på en rettighetsforståelse ut fra barnekonvensjonen. Barnekonvensjonen vektlegger barns rett til samvær med begge for eldre. Rettighetsargument dukker imidlertid opp i senere tekster, f.eks i St.mld.nr 29 (2002–2003), men gis ikke stor vekt. Rose (1999: 123) beskriver hvordan barna knyttes til nasjonens skjebne og dermed blir et statlig ansvar. Fokuset på de potensielle skadene på fremtidige voksne eller tap av menneskelig utvikling det å ikke innføre fedrekvote kan innebære, synliggjør fedrekvoten som regjeringsteknologi, som veid inn i o verordede mål for nasjonens overlevelse og framtid.

Gjennom familiepolitikken artikuleres altså flere begrunnelser for ”ropet på far” og fokus på fedr es omsorgspraksiser. Farspraksisene er knaggen mange problemer kan henges på. Et fellestrekk er at alle disse målene i stor grad peker utover seg selv. De er knyttet til forståelser av individets r elasjon til fellesskapet ved å vise til hva som er til ”det felles beste” (likestilling, en sunn økonomi, fremtidige borgere) gjennom samtidig å koble dette til forståelser av det gode liv (lykken) for den enkelte. Innledningen til Innst.S.nr 148 (1992–1993) oppsummerer det slik: *Regjeringa slår fast at formell likestilling ikkje er nok. Å tilrettelegga dei faktiske vilkåra kjønna har til å verkeleggjera eit godt liv for seg og sine og som er til det beste for samfunnet, er også ein føresetnad.* (Innst.S.nr 148, (1992–93): 1)

Reformasjon: Fedres holdninger, mentalitet og manglede ansvarstagen

En viktig side av farsproblemet er dets praktiske aspekt, definert ved fars manglende omsorgspraksiser; hva far *ikke* gjør eller gjør feil. Det er imidlertid ikke et ensidig fokus på praksis i de familiepolitiske tekstene. I analysene av tekstene ser det ut til at det er noe fundamentalt galt med hele farsgestalten. Ikke bare er fedres praksiser problematiske, like mye er menns holdninger og mentalitet, deres mangel på ansvarstaking til hinder for at en likestilt arbeidsdeling skulle lykkes. En problematisering av fars praksiser suppler es med en pr oblematisering av mer abstrakte egenskaper ved fedre, knyttet til hans indre, hans mentalitet. En definering av fars problem som et holdningsproblem illustreres blant annet gjennom komité-uttalelsen i forbindelse med fedr ekvotens innføring. Flertallet i komiteen slår fast : *Dette fleirtalet meiner det er eit viktig signal at fedrene no skal ta ut fire veker av foreldrepermisjonen som er utvida til 52 veker med 80 prosent lønn. [...] Det bør likevel understrekast at mange fedre har høve til å ta ut permisjon, men gjer det i liten grad. Her må det også til ei holdningsendring.* (Innst.S.nr.148, (1992–93): 16)

De holdningsmessige aspektene ved fars manglende uttak slås ettertrykkelig fast i "Pappa kom hjem": *De årsaker som vanligvis blir anført som forklaring på at fedre i så liten grad tar ut fødselspenger, er holdningsmessige hindringer og økonomiske hindringer.* (NOU 1995:27:39)

Mentalitetsproblemet er flerfasettert. En sentral feil ved far reflekteres imidlertid i tekstenes behandling av temaet ansvar og manglende ansvarstagen. Far framstår som uansvarlig og lite pliktoppfylgende når det kommer til barneomsorg. Dette kommer fram gjennom sitater som disse:

I likestillingssammenheng er det viktig at fedre tidlig tar et reelt ansvar for den daglige omsorgen for barna
og
[...] mødre må kunne regne med at fedrene tar større ansvar for barna. (St.mld.nr. 70, (1991–92): 30).

Underforstått betyr dette at far ikke tar reelt ansvar i motsetning til mor. Far posisjoneres med andre ord som en som fraskriver seg ansvar og lempet det over på andre (mor), en ansvarsmessig gratispassasjer. Dette er verken rettferdig eller hensiktsmessig, og det blir viktig å endre far slik at han blir sitt individuelle ansvar overfor barneomsorg bevisst og handler deretter. Det konstitueres med andre ord en løsning ved å peke på ansvar som et problem. Fars ansvarsmentalitet må reformeres. Fedres ansvar blir derfor et mål for styringen, og det kobles til fars rettigheter i forhold til barn:

En likestillingsorientert omsorgspolitikkk må ta utgangspunkt i foreldrenes like rettigheter og plikter. Det betyr å beskytte mor som arbeidstaker, men det er like viktig å sikre mennenes ansvar og rettigheter som fedre (St.mld.nr.70, (1991–92): 5)

At ansvar problematiseres i tekstene er spesielt interessant sett i et regjeringsperspektiv. Perspektivet peker på hvordan det å gjøre individer ansvarlige, eller påkalle deres ansvarsfølelse er en viktig styringsteknikk. Å definere betydningen av moral og forståelser av rett og galt er en måte denne typen styring skjer på. Ved å påpeke at noen ikke tar ansvar spiller man også på sterke forståelser av rettferdighet; det er jo ikke riktig at noen lempet ansvar over på andre? Gratispassasjerer er umoralske. Fedres manglende ansvarstagen blir objekt for styring gjennom reformasjon.

Fars relasjon til arbeidslivet er også problematisk. I likestillingsmeldinga (St.mld.nr.70, 1991–92) blir menns høyere arbeidsdeltakelse enn kvinner

problematisert. Dette knyttes til at kvinner tar hovedansvaret for barneomsorg og konsekvensen blir: *Menn kan i større grad konsentrere seg om sitt yrke* (ibid: 25). Igjen en synliggjøring av menns problematiske praksiser. Også dette problemet har en holdningsmessig side. Menn posisjoneres med høyere ambisjoner i arbeidslivet enn kvinner: *Fedres engasjement i omsorg for barn må bety at de reduserer sine ambisjoner i arbeidslivet for en periode* (ibid: 30). Sitatet gir bare mening i en ramme hvor menn forstås som karrierorienterte og ambisiøse i motsetning til omsorgsorienterte kvinner. Å ha høye ambisjoner blir nok en feil ved menns mentalitet som må justeres, dvs. reduseres. Det er også grunn til å reflektere over hvilken underliggende forståelse av arbeidsliv dette sitatet bygger på. Det passer til menn med høyere utdanning, menn som har mulighet i sin arbeidssituasjon til å gjøre en karriere som krever ambisjoner. Det er ikke hvilken som helst mann, det er en middelklassemann som arbeider i kunnskapsøkonomien. I tillegg forutsetter dette en arbeidssituasjon hvor det er uproblematisk å redusere sine ambisjoner for en periode. Forskning viser at dette ikke alltid er tilfelle (Johansen, 2010; Halrynjo & Lyng 2009). I et noe senere dokument, har antakelsen om at en slik posisjonering av menn vil endre deres holdninger til arbeidslivet blitt transformert til en sikker prediksjon: *Engasjement til fedrene i omsorga for borna vil føre til at dei reduserer sine ambisjonar i arbeidslivet for ein periode.* (Innst.S.nr. 148, (1992–93):2)

På samme tid blir det også poengtert at disse høye ambisjonene kan være resultat av strukturer i arbeidslivet: *Det er grunn til å anta at mange fedre fremdeles mangler motivasjon til å gjøre bruk av sine rettigheter som følge av at de møter liten forståelse hos arbeidsgivere og arbeidskolleger* (NOU 1995:27: 39). Det er interessant at arbeidslivet gjøres til et hinder for likestilling gjennom de holdninger fedre møter i arbeidslivets organisasjoner. Disse problematiske holdningene skal jeg komme tilbake til; fedrekvoten har som målsetting også å endre på dem. Det er uansett tydelig at fedrekvoten forstås som et instrument rettet mot både fedres praksiser, men like mye deres mentalitet og holdning, dvs. et instrument rettet mot å reformere fedres mentalitet, deres sjel. Det er et ønske om å dyrke fram en annen type mann, med større ansvarsforhold til omsorg. Den reformerte far har både en praksis og mentalitet som ligner det tekstene beskriver som typisk for mødre i forhold til barneomsorg; dette til nytte for det felles beste slik som likestillingen, men også for menns egen lykke. Videre skal vi se hvordan dette reformerte subjektet er tiltenkt en rolle som regjeringsagent i familien, men ikke minst i arbeidslivet.

Far som regjeringsagent i familien

Familien kan tolkes som et samfunnsfelt utenfor staten hv or direkte statlig inngripen er vanskelig sett ut fra liberale ideer om statens genser (jf. den innledende diskusjonen). Det er imidlertid hjemme omsorgen for barn finner sted, dermed også den problematiske fordelingen av omsorgspraksiser og omsorgsansvar. Problemet blir dermed hvordan staten skal kunne influere hvilke valg som tas innenfor hjemmets firer vegger. Fedrekvoten åpner for statlig innflytelse på disse valgene. Mer direkte skjer styringen ved at staten rett og slett gjør bortvalg av fedrekvoten til et familietidsmessig tapsprosjekt. Dette skjer gjennom fedrekvotens organisering som en "use it or loose it"-ordning. Fedre kan fremdeles velge bort fedrekvoten, men mor kan ikke automatisk o verta denne permisjonstiden. Dette har blitt grundig beskrevet i tidligere forskning, blant annet gjennom å betrakte organiseringen som mild tv ang. Brandth og Kvande (2005) peker nettopp på at for di valget styres i større grad er fedrekvoten vellykket.

Det er imidlertid også et fokus på fedrekvotens indirekte styringspotensial vis à vis familien i tekstene. Dette kommer til uttrykk gjennom et av målene som uttrykkes for fedrekvoten:

Tankegangen bak fedrekvoten er at den skal påvir ke diskusjonene hjemme om hvordan permisjonen som helhet skal deles.

og

Når far først skal være hjemme i en periode som følge av fedrekvoten, er håpet at en vil få en diskusjon i familien også om en mer vidtgående deling. Indirekte vil derfor en fedrekvote kunne føre til at fedrene tar langt mer av den samlede permisjonstida enn det vi ser i dag. (St.mld.nr70, (1991–92): 31)

De reformerte fedrene som er hjemme med fedrekvoten har fått et annet utgangspunkt for forhandling på hjemmebane som kan bidra med at de i forhandlinger med mor om for deling av permisjonstida ønsker å ta ut mer av permisjonen enn selve fedrekvoten. Fedrekvoten skal dermed indirekte kunne påvirke diskusjonene hjemme. Det er for øvrig tydelig at det ikke bare er fars holdninger som må endres. Også mor byr på holdingsmessig motstand for at far tar ut permisjon. Et slikt problem kan være at mor definerer permisjonen som sin:

I tillegg til dette vil mørens holdninger spille inn. Fedre bestemmer ikke alene om de skal ta ut permisjon. Ofte er det snakk om forhandlinger mellom mor og far.

Enkelte mødre ser på fødselspermisjonen som en rettighet for dem og er lite mottakelige for å dele permisjonen med barnets far. (NOU 1995:27: 39)

At vi finner en slik kjønnet forståelse av permisjonen som mors, er ikke merkelig. Innføringen av permisjonsordningene ble i utgangspunktet begrunnet ut fra mors helse (NOU 1995:27: 19). Min tolking er at en endring av diskusjonene hjemme i likestillingens tjeneste kun er mulig ved hjelp av reformerte subjekter. Dette innebærer en far hvis mentalitet er endret og som ønsker å ta mer ansvar for omsorgen. Underforstått er problemet at disse diskusjonene ikke tas, og at kvinner tar for gitt at den betalte permisjonen er deres. Skal det bli en diskusjon hjemme kreves det nye subjektposisjoner. Det kreves menn som ønsker å delta i omsorgen, med andre ord ansvarlige og omsorgsorienterte menn. På den andre siden krever det også kvinner som er mer ambisiøse og karriererettede. Ved å sende signaler om hva som er rett og galt, ved å konstruere en tilgjengelig farsgestalt på en gitt måte blir den reformerte far en regjeringsagent i familien som handler slik staten vil han skal. På denne måten ønsker man gjennom fedrekvoten å styre indirekte forhandlinger som skjer innenfor hjemmets fire vegger. Den betraktes endog som en måte man kan endre mors mentalitet på: *Fedrekvoten kan i tillegg ha en holdningsskapende effekt overfor kvinner, i det de blir tvunget til å avse noe av permisjonstiden til faren* (NOU 1995:27: 39). Far blir gjennom fedrekvoten familiepolitikkens trojanske hest i familien. Dette er en posisjonering av menn som repeteres i senere tekster.

Far som regjeringsagent i arbeidslivet

Den siste delen av analysen skal fokusere på forståelser av arbeidslivet, arbeidslivets organisasjoner og relasjonen til far. Også arbeidslivet kan forstås som et felt staten vanskelig kan gripe inn i gjennom direkte diktat. Selvsagt finnes det lover og reguleringer som arbeidslivets organisasjoner må ta hensyn til, noe rettighetsaspektet ved fedrekvoten illustrerer. På samme tid er der i tekstene en oppfatning om at arbeidslivet må få virke uten direkte statlig intervensjon. Dette er spesielt uttalt i tekstene som behandler tidskontoordningen, som også ble lansert i likestillingsmeldingen. Tidskontoordningen er behandlet i (NOU 1993:12) "Tid for barna". Her understrekes det flere ganger at dette er en ordning som ikke må innføres slik at den forhindrer den daglige driften i arbeidsorganisasjonene. Underforstått betyr dette at arbeidslivet bør kunne få virke uten at de familiepolitiske ordningene kommer i veien for arbeids-

prosessene. Det er også en forståelse av at arbeidsliv et er preget av prosesser utenfor statlig, likestillingsmessig rekkevidde. Eksempelvis gjennom måten arbeidet er strukturert på: *Mange arbeidsplasser har sesongsvingninger, undervisningssemestre o.l som gjør det gunstig for arbeidsgiver og arbeidstaker at den ansatte kommer tilbake fra lengre permisjon, på et gitt tidspunkt som naturligvis ikke alltid "passer" i forhold til en fødsel. (St.mld.nr 70, (1991–92): 31).*

Det er likevel en parallell forståelse av at arbeidslivet må kunne underlegges indirekte styring ved å rette seg mot holdninger og moral. Fokuset på holdningsmessige mål for styring gjenfinnes i tekstene når fedrekvoten behandles. Det pekes med stor tyngde på kulturelle sider ved arbeidslivet som hemmer, i dette tilfellet, uttak av fedres permisjon. I St.mld.nr70, (1991–92):30) står det for å forklare menns lave uttak av foreldrepermisjon:

Men det er også grunn til å tro at arbeidslivets kultur i seg selv er viktig. I yrker hvor man gjør karriere, er ofte åra med små barn, de samme åra som legger grunnlaget for å skape et bilde i yrkeslivet av å være innsatsvillig og ambisiøs.

Likestillingsproblemet i arbeidslivet er med andre ord i stor grad av kulturell og normativ art. Det pekes på noen problematiske, grunnleggende forståelser i arbeidslivet som bidrar til at noen lykkes og andre ikke med å gjøre en karriere. Underforstått er det de som kan svare på arbeidslivets krav til å oppfylle normalarbeidskontrakten som lykkes. NOU 1995: 27 fastslår derfor: *En årsak til at fedre unnlater å ta ut sine rettigheter kan også være redsel for å avvike fra det vanlige mønstret på arbeidsplassen* (NOU 1995:27: 39). Sitatet kan tolkes slik, sett i sammenheng med fokuset på kultur, som at det er snakk om en problematisering av normalarbeidstakeren som et produkt av arbeidslivet. Acker (1992) har beskrevet normalarbeidstakeren som malen for deltakelse i arbeidslivet. Dette er en i utgangspunktet kjønnsløs arbeidstakermal, men som i sine innebygde krav (om tilstedeværelse, oppofrelse, konkurranseinstinkt) passer til en mann uten omsorgsansvar. Dette reflekterer det Acker (2006) omtaler som corporate non responsibility for reproduction. NOU 1995: 27 viser til forskning som bekrefter at fedre er bekymret for at de vil bli stemplet av kolleger og arbeidsgivere som lite karrierebevisste og interessert i jobb ved å prioritere omsorg. Likeledes viser den også til kritiske røster som mener at *Det har blitt hevdet at stadig bedre rettigheter i forbindelse med fødsel og omsorg for barn, kan slå tilbake på kvinnen. Så lenge det er kvinnen som tar ut permisjon i småbarnsperioden, er det en fare for at arbeidsgiver vil fortsette å betrakte kvinner som mindre attraktiv arbeidskraft.* (ibid: 41).

Det samme omsorgsstemplet som fedre frykter, ser ut til å være en hemsko også for kvinner. Det å definere arbeidstakeres attraktivitet ut fra deres grad av omsorgsansvar blir en måte corporate non responsibility for reproduction virker på, både for kvinner og menn, men mest for kvinner hvis man ikke får til en likedeling. Et slikt syn på arbeidslivet reflekteres i NOU 1995:27: 41: *Arbeidsgivere flest må antas være interessert i en mest mulig stabil arbeidskraft. Gruppen småbarnsforeldre kan bli oppfattet som mindre attraktiv fordi den ikke oppfyller "normalarbeidskontrakten". Konsekvenser av stadig bedre ordninger for småbarnsforeldre/potensielle småbarnsforeldre kan bli at de som gruppe ikke prefereres i forbindelse med ansettelser.*

De kulturelle kodene i arbeidslivet posisjoneres i tekstene som viktige, strukturelle hindre for likestilling, spesielt gjennom å virke gjennom definerte normer for attraktiv og god arbeidskraft. I det hele tatt kan vektleggingen av disse egenskapene ved den gode arbeidstaker forstås innenfor både en makedsmessig, men også organisasjonsmessig logikk. Det er normalarbeidstakeren som får maskineriet til å gli lettest, han bringer ikke med seg noe som potensielt kan få maskineriet til å stoppe.

Likestilling blir definert som et overordnet samfunns mål som retter seg mot viktige forståelser av fellesskapets beste innenfor en velferdsstatlig rasjonalitet (likestilling, samfunnsøkonomi, fremtidige generasjoner). Dermed blir arbeidsmarkedets kulturelle og holdningsmessige strukturer et samfunnsproblem styringen må rettes mot. Det interessante er likevel at styringen ikke direkte vender seg mot arbeidslivets organisasjoner eller formuleres tydelig som en kritikk av corporate non responsibility for reproduction. Man tar derimot i bruk en indirekte strategi mot arbeidslivets negative mentaliteter og arbeidstakernormer ved å posisjonere fedre som regjeringsagenter i arbeidslivets organisasjoner. NOU 1995:27: 42 uttrykker:

Dersom det blir vanlig blant småbarnsfedre å utnytte permisjonsrettighetene, vil det imidlertid kunne utvikles en akseptert kultur. Arbeidslivet vil måtte innstille seg på at både kvinner og menn i en viss periode av livsløpet er foreldre som må være til stede for barna. Normen må bli at både kvinner og menn er familiemennesker.

Ved å forandre noen av de individene som befolker arbeidslivet, både i form av rettigheter, men også i form av mentaliteter og holdninger er målet at selve arbeidslivet skal endres. I dette ligger et ønske om at normalarbeidstakernormen skal forandre seg fra å være en person uten omsorgsansvar til å bli en

person med omsorgsansvar, uavhengig av kjønn. Også her trengs reformerte subjekter for å lykkes. Fedre posisjoneres som statens regjeringsagenter i arbeidslivet på denne måten. Gjennom fedrekvoten skal altså den reformerte far bli statens trojanske hest også i arbeidslivet.⁴

Oppsummering og diskusjon

Jeg innledet artikkelen med et ønske om å belyse hvilke strategier staten tar i bruk gjennom familiepolitikken for å påvirke omsorgsorganisering og likestilling i familie og arbeidsliv. Å belyse denne problemstillingen gir mulighet til å bidra i en diskusjon om familiepolitikken sin påvirkningskraft i familien og arbeidslivet når det gjelder omsorgsorganisering og likestilling.

Artikkelen har fokusert på fedrekvoten og tatt i bruk nyere styringsteori basert på regjeringsspektivet. Dette er et perspektiv som åpner for å se aspektene ved statlig styring som retter seg mot individers holdninger, moral, kunnskapsgrunnlag og ansvarsfølelse. Perspektivet er ikke mye brukt i analyser av norsk familiepolitikk. Gjenstand for analyse har vært tekstene som omhandler innføringen av fedrekvoten og likestilling på 1990-tallet. Sentralt i analysen har vært å utforske styringen slik den representeres gjennom familiepolitiske tekster ved hjelp av begrepet regjeringsagent. Den første delen av analysen viser at det er ulike argumenter og diskurser som brukes for å konstituere fedre som problemkompleks. Den andre delen av analysen fokuserer på hvordan spesielt fedres holdninger og ansvar blir sentrale mål for styring og reformasjon. Den siste delen av analysen viser at de reformerte fedrene posisjoneres som regjeringsagenter både i familien og i arbeidslivet. Analysen viser at fedrekvoten ikke kan betraktes kun som en rettighet, men også må forstås som en form for indirekte styring rettet mot individers ansvarsfølelse, rettferdighetsfølelse og moral. På denne måten forsøker staten indirekte å utøve makt i felt hvor direkte diktat vanskeliggjøres av liberale prinsipper.

Et sentralt element i denne måten å utøve makt på er individuell ansvarliggjøring. Her er det viktig å huske Foucaults poeng om at målet med denne typen regjering er en styrking av fellesskapet og det felles beste. Ulike forståelser av det felles beste vises i artikkelen. Vi har sett i analysen som foreligger, at dette representeres som likestilling, samfunnsøkonomiens helse og fremtiden representert ved barna. Det felles beste kobles i dette perspektiv et til individuelt ansvar og den enkeltes lykke. Her ligger også et sentralt kritisk

potensial i dette perspektivet. Det åpner for å se en instrumentell holdning overfor individet. I analysen av dette materialet blir det tydelig at fedre posisjoneres som instrumenter for å nå høyere mål gjennom deres rolle som regjeringsagenter. Som reformerte subjekter skal fedre sendes ut som statens fotsoldater mot seige strukturelle hindringer for likestilling i familie og arbeidsliv. I familien gjelder dette kjønnede for estillinger om omsorgsarbeid, også blant kvinner. I arbeidslivet skal de reformerte fedrene endre kulturelle normer som konstituerer normalarbeidstakeren. Dette kan leses som uttrykk for et statlig mål om (re)konstruksjon av en normalarbeidstakernorm i arbeidslivet som ligger mellom de kjønnsopplærte praksisene. Samtidig fremstår det også som et paradoks at fedre skal bidra til normative endringer som omkranser normalarbeidstakeren i forhold til omsorg, mens et argument for at kvinner skal tidligere ut i arbeidslivet er at de skal bli mer attraktiv og konkurransedyktig arbeidskraft vis à vis menn. Kvinner skal med andre ord tilpasses implisitte krav som konstituerer normalarbeidstakeren, mens menn skal bidra til å endre de normative kravene. Fedrekvoten sett som maktteknologi, gir grunn til å reflektere over ansvaret som legges på den enkelte når det kommer til å endre normalarbeidstakernormen i arbeidslivet, en arbeidstakernorm som henger sammen med kapitalismens og markedets virkemåte.

Et siste spørsmål kan være om fedrekvoten, som indirekte styring, har vært en vellykket regjeringsstrategi overfor menn og bidratt til likestilling slik intensjonen har vært, spesielt i forhold til tekstenes sterke fokus på å reformere menns (og kvinners) ansvarsfølelse i omsorgsspørsmålet. Fordi så mange fedre benytter seg av fedrekvoten betraktes den som en vellykket reform, som viser at fedres praksis har endret seg. Med utgangspunkt i diskusjonene om det nye farskapet som ble skissert opp innledningsvis, kan de likestillingsmessige konsekvensene som dreier seg om fedres holdninger likevel diskuteres. Flere, som Bekkengen (2002), Brandth og Kvande (2005); Haavind (2006), Annfelt (2008) og Aarseth (2008) viser til en kritikk av det nye farskapet og fedres ansvarstagen. Argumentet er at far er blitt "reformert" ved at hans holdninger til barn og barneomsorg har blitt endret. Det er likevel bare far-barn-relasjonen som har endret seg. Når det kommer til likestilling er argumentet at fedrekvoten kun har bidratt til en rekonstituering av forholdet mellom kvinner og menn. Menn kan fremdeles, i større grad enn kvinner, velge omsorgsansvar mens kvinner fremdeles pålegges et omsorgsansvar. Svært få menn tar ut mer permisjon enn den øremerkede delen. Også i arbeidslivet ser vi at likestillingsmålene langt fra er nådd. Dette problematiseres fremdeles fra statlig side,

senest i den nye likelønnsutredningen (NOU 2008: 6). Ut fra målet om å reparere menns mentalitetsproblem og dermed også arbeidslivets og kvinners mentalitetsproblem, kan det se ut som at troen på far som velferdsstatens trojanske hest i likestillingens tjeneste, har vært vel ambisiøs. Samtidig viser diskusjonen om fedres holdninger og praksiser i kjølvannet av fedrekvoten at styring som rettes mot holdninger og moral, har i seg muligheten til motstand både på et individnivå og et familienivå. Familier bruker ikke nødvendigvis fedrekvoten som en anledning til å diskutere likestilling i familien og dermed kjempe "det felles bestes sak". Artikkelen illustrer også uforutsigbarheten i en slik styringsteknologi. Fedres holdninger ser ut til å ha endret seg i forhold til egne barn, men ikke nødvendigvis i forhold til likestilling.

Noter

1. Neumann (2002:32) oversetter *gouvernementalité/governmentality* med regjering og *gouvernement* med styring, oversettelser jeg bruker i denne artikkelen for å beskrive statlig styring. Governmentaliserte former for styring finnes i andre samfunnsfelt eks. arbeidslivet.
2. Det er en utfordring å oversette begrepene fra fransk og engelsk. Styring av styring er på engelsk "conduct of conduct", på fransk: *conduire la conduite*. I ordboka Micro Robert viser verbet *conduire* til å lede noen eller føre noen, mens *la conduite* kan forstås som hvordan noen fører seg, ter seg (hva de gjør). Begrepet referer og til noens holdning som igjen kan vise tilbake til noens dannelse, en slags kunnskap og mentalitet. Så begrepet kan vise til at man ønsker å styre hvordan noen ter seg og fører seg, men også deres dannelse/mentalitet. Derfor blir kanskje begrepet styring av styring på norsk ikke like elegant, men jeg bruker det likevel fordi det har blitt oversatt slik tidligere.
3. 2005: Far gis rett til lønnskompensasjon under fedrekvoten ut fra egen stillingsandel, fedrekvoten utvides med en uke til 5 uker og dermed utvides også foreldrepermisjonen med 1 uke til 53 uker (80%) og 43 uker (100%), det gis adgang til å ta ut fedrekvoten de første 6 ukene etter fødsel, 2006: fedrekvoten utvides til 6 uker, med tilsvarende utvidelse av foreldrepermisjonen 54 uker (80%) og 44 uker (100 %), 2009: Fedrekvoten utvides til 10 uker.
4. I de senere tekstene i materialet er dette riktignok en posisjon som, sammenlignet med menn som regjeringsagenter i familien, ikke i samme grad gjentas og understrekes. Det er rettighetsaspektet ved fedrekvoten i forhold til arbeidslivet som vektlegges bl.a. fordi det representerer en grensesetting i forhold til arbeidsorganisasjoner.

Litteratur

Acker, J. (1992) Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender and Society* 4, 139–158

- Acker, J. (2006) *Class Questions – Feminist Answers*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Annfelt, T. (2008) Den viktige far. Representasjoner av far i familiepolitiske dokumenter. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 1, 42–58
- Bekkengen, L. (2002) *Man får välja: om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Malmö, Karlstads Universitet: Liber
- Brandth, B., Bungum, B. & Kvande, E. (2005a) ”Innledning: Valgfrihet i omsorgspolitikken”, s. 11–25. I: B. Brandth., B. Bungum, & E. Kvande. (red.) *Valgfrihetens tid. Omsorgspolitik for barn møter det fleksible arbeidslivet*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Brandth, B., Bungum, B. & Kvande, E. (red.) (2005b) *Valgfrihetens tid. Omsorgspolitik for barn møter det fleksible arbeidslivet*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Brandth, B. & Kvande, E. (2002) Reflexive Fathers: negotiating parental Leave and Working Life. *Gender, Work and Organization*, 9, 186–203
- Brandth, B. & Kvande, E. (2003) *Fleksible fedre*. Oslo: Universitetsforlaget
- Brandth, B. & Kvande, E. (2005) ”Valgfri eller øremerket permisjon for fedre?” s. 44–61. I: B. Brandth., B. Bungum, & E. Kvande. (red.) *Valgfrihetens tid. Omsorgspolitik for barn møter det fleksible arbeidslivet*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Brandth, B. & Øverli, B. (1998) Omsorgspermisjon med ”kjærlig tvang”. En kartlegging av fedrekvoten. Trondheim: Allforsk.
- Bungum, B., Brandth, B. & Kvande, E. (2001) U lik praksis, ulike konsekvenser. En evaluering av kontantstøttens konsekvenser for likestilling, arbeidsliv og familieliv. Trondheim: SINTEF Teknologiledelse
- Bungum, B. & Kvande, E. (2002) Tid til barn. I: Forseth, U & B. Rasmussen (red.) *Arbeid for livet*. s. 145–157. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Cheal, D. (1991) *Family and The State of Theory*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf
- Dean, M. (1999) *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. London: SAGE Publications
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (red.) (1994) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications
- Døving, R. (2003) ”De uangripelige: barn som regjeringsagenter i familien” s. 126–153. I: I.B. Neumann & O.J. Sending (red.) *Regjering i Norge*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Edley, N. (2001) ”Analysing Masculinity: Interpretative repertoires, Ideolog-

- ical Dilemmas and Subject Positions”, s. 189–128. I: M. Wethrell, S. Taylor & S. J. Yates (red.) *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London: SAGE/Open University Press
- Ellingsæter, A.L. & Solheim, J. (2002) ”Makt, kjønn, arbeidsliv: teoretiske landskap”, s. 13–76. I: A.L. Ellingsæter & J. Solheim (red.) *Den usynlige hånd. Kjønnsmakt og moderne arbeidsliv*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Ellingsæter, A.L. (2003) Når familiepolitikk ikke viker. *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 44, 499–527
- Foucault, M. (1988a) ”The political technology of individuals”, s. 145–162. I: L.H. Martin, H. Gutman & P.H. Hutton, (red.) *Technologies of the Self. A seminar with Michel Foucault*. Amherst: The Univeristy of Massachusets Press
- Foucault, M. (1988b) ”Technologies of the self”, s. 16–49. I: L.H. Martin, H. Gutman & P.H. Hutton, (red.) *Technologies of the Self. A seminar with Michel Foucault*. Amherst: The Univeristy of Massachusets Press
- Foucault, M. (1991) ”Governmentality”, s. 87–104. I: G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (red.) *The Foucault Effect. Studies of governmentality. With two lectures by and an interview with Michel Foucault*. Chicago: The University of Chicago Press
- Foucault, M. (2002) *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oversatt av Iver B Neumann. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Gordon, C. (1991) ”Governmental Rationality: An Introduction”, s. 1–51. I: G. Burchell, C. Gordon & P. Miller, (red.) *The Foucault Effect. Studies in Governmentality. With two lectures and an interview with Michel Foucault*. Chicago: The Univeristy of Chicago Press
- Halrynjo, S. & Lyng, S.T (2009) Preferences, constraints or schemas of devotion? Exploring Norwegian mothers’ withdrawals from high-commitment careers. *British Journal of Sociology*, 60, 321–343
- Hammer, S. (2008) Styring, statistikk, subjektivitet. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1, 73–103
- Haavind, H. (2006) Midt i tredje akt? Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap. *Tidsskrift for Norsk Psykologiforening* 43, 683–693
- Innst. S. Nr. 148 (1992–93) ”Innstilling frå forbrukar- og administrasjonskomiteen om likestillingspolitikk for 1990- åra”
- Johansen, B. (under publisering) ”Day care, flexible workers and the combination of work and childcare”. I: A.T. Kjørholt, & J. Quotrup (red.) *The modern child and the flexible labour-market*, London: Palgrave

- Neumann, I.B. (2002) "Forord", s. 7–38. I: Michel Foucault *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- NOU 1993:12 "Tid for barna". Barne- og familiedepartementet
- NOU 1995:27 "Pappa kom hjem". Barne- og familiedepartementet
- NOU 2008:6 "Kjønn og lønn". Barne- og likestillingsdepartementet
- Ot. Prp. Nr. 7 (1986–87) "Om lov om endringer i lov av 17. juni 1966 nr. 12 om folketrygd og visse andre lover."
- Rose, N. (1996) "Govering "advanced" liberal democracies", s. 37–64. I: A. Barry, T. Osborne & N. Rose (red.) *Foucault and Political Reason. Liberalism, neo-liberalism and rationalities of government*. London: UCL Limited Press
- Rose, N. (1999) *Governing the soul. The shaping of the private self*, London: Free Association Books
- Rose, N. & Miller, P. (1992) Political power beyond the State: problematics of government. *British Journal of Sociology* 43, 173–205
- Shore, C. & Wright, S. (1997a) "Policy. A new field of anthropology", s. 3–39. I: C. Shore & S. Wright (red.) *Anthropology of Policy. Critical perspectives on governance and power*. London: Routledge
- Shore, C. & Wright, S. (red.) (1997b) *Anthropology of Policy. Critical perspectives on governance and power*. London: Routledge
- St.mld. nr 29 (2002–2003) "Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap". Barne- og familiedepartementet
- St.mld. nr. 70 (1991–92) "Likestillingspolitikk for 1990-år ene". Barne- og familiedepartementet
- St.mld. nr. 8 (1987–1988) "B arnehager mot år 2000". Administrasjonsdepartementet
- Søndergaard, D.M. (2001) "Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i post-strukturalistisk inspireret empirisk forskning", s. 60–104. I: H. Haavind (red.) *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Aarseth, H. (2008) Samstemt selvskapning: Nye fedre i ny økonomi *Tidsskrift for Kjønnsforskning* 2, 4–21

Sammendrag

Artikkelen analyserer den norske fedrekvoten i et regjeringsperspektiv, og bidrar dermed med et supplerende perspektiv på denne familiepolitiske re-

formen. Den belyser og diskuterer den norske fedrekvoten som en statlig maktteknologi iverksatt for å endre sosiale praksiser i familien, men også i arbeidslivet. Perspektivet innebærer at fokuset i artikkelen ikke ligger på ordningens organisering eller bruk, slik man ofte finner i tidligere forskning, men retter seg mot fedrekvotens holdningsmessige og moralske side som ”styring av styring” (Foucault 2002). Dette er et teoretisk begrep som beskriver de formene for statlig styring som retter seg mot befolkningens holdninger, kunnskap og moralske forståelser. Teoretisk operasjonaliseres dette i analysen ved å bruke begrepet regjeringsagenter. En regjeringsagent er en person/befolkningsgruppe som brukes som agenter for indirekte å endre holdninger og praksiser i samfunnsfelt som familien eller arbeidslivet. Gjennom en analyse av familiepolitiske tekster fra like før og like etter fedrekvotens innføring i 1993 viser artikkelen at fedre posisjoneres som regjeringsagenter for å fremme likestilling både i familien og i arbeidslivet; de posisjoneres som familiepolitikkenes trojanske hest. Dette resultatet diskuteres i lys av individualisering av ansvar som en moderne form for regjeringsstrategi på den ene siden og ut fra dagens debatt om likestilling og det barneorienterte farskapet på den andre siden.